

'מלחמה לה' בעמלק'

ד. ראשית גויים עמלק

הרב צבי הבר

א. פתיחה

השאלה הגדולה שעומדת בפנינו היא שאלת ההבנה של מעשה עמלק, מה חומרתו ומדוע נענש בעונש כל כך חמור. לצורך העניין פתחנו בפרק הקודם בשאלה מי הוא בכלל עמלק. דבר שעשוי להשפיע על הבנת מעשה עמלק ופשר המלחמה הנצחית מולו.

מצאנו אזכור של עמלק שהוא נכדו של עשו, אבל העלינו מספר בעיות הקשורות לזיהוי הזה:

- א. היחס לבני עשו בתורה הוא יחס חיובי.
 - ב. מרשימות היחוס של עשו נראה שעמלק יושב בהר שעיר ומקובע בו.
 - ג. לא הוזכרה מעולם בגידה של עשו בעם ישראל עד חורבן בית ראשון.
- לאור הדברים הללו צריך להמשיך ולבחון את האזכורים של עמלק ולבחון את ייחוסו וזהותו

ב. שדה העמלקי

אחת הנקודות המשמעותיות בבירור זה קשור למלחמת יסוד, שניתן ללמוד ממנה רבות על סדרי הדברים בעבר הירדן המזרחי. והיא מלחמת ארבעת המלכים וחמשת המלכים שבפרשת לך-לך:

(ה) וּבְאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה בָּא כְדָרְלֶעָמֶר וְהַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיִּכּוּ אֶת רְפָאִים בְּעִשְׂתָּרֶת קַרְנָיִם וְאֶת הַחַזְזִיִּים בְּהֵם וְאֶת הָאֵימִים בְּשׁוּה קַרְיָתָיִם: (ו) וְאֶת הַחַרִּי בְּהַרְרָם שְׁעִיר עַד אֵיל פְּאָרֹן אֲשֶׁר עַל הַמִּדְבָּר: (ז) וַיָּשְׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל עֵין מִשְׁפָּט הוּא קִדְשׁ וַיִּכּוּ אֶת כָּל שְׂדֵה הָעַמְלָקִי וְגַם אֶת הָאֶמְרֵי הַיָּשֵׁב בְּחֶצְצֹן תְּמֶר: (ח) וַיֵּצֵא מֶלֶךְ סֹדֹם וּמֶלֶךְ עַמְרָה וּמֶלֶךְ אֲדָמָה וּמֶלֶךְ צְבוּיִם וּמֶלֶךְ בְּלַע הוּא צֶעַר וַיַּעֲרְכוּ אִתָּם מִלְחָמָה בְּעַמֶּק הַשְּׂדִיִּים:

(בראשית יד, ה-ח)

הקושי בפסוקים הללו ברור, שהרי עמלק נכדו של עשו לא הגיע עדיין לעולם, ואם כן כיצד יכול המקום להיקרא על שמו. רש"י במקום בעקבות חז"ל אומר:

שדה העמלקי - עדיין לא נולד עמלק ונקרא על שם העתיד:

(רש"י שם)

אבל הדברים אינם פשוטים מכל וכל, שהרי כל האזכורים שבפרשה זו מתזכרים את שמות המקומות והעממים באותם ימים. בתחילת ספר דברים כששוטחים את מסע עם ישראל וכיבושיהם בעבר הירדן המזרחי, רואים שמזכרים המקומות בשמותם העכשווי, וגם איך נקראו העמים הקדומים שם. ייתכן שדבר זה הוא שהביא את הרמב"ן לחלוק על דברי רש"י שיסודם בדברי חז"ל ואומר הרמב"ן בפירושו:

שדה העמלקי - לשון רש"י, עדיין לא נולד עמלק ונקרא על שם העתיד. ולא ידעתי אם רצונו לומר כי משה רבינו קרא המקום בשם שהוא נקרא בימיו, ואם כן אין בכאן דבר עתיד, או מה העתיד הזאת שיתנבאו הגוים לקרוא המקום כן:

ולשון בראשית רבה (מב ז) עדיין לא נולד עמלק ואת אמרת את כל שדה העמלקי, אלא מגיד מראשית אחרית. וזה דרך הדרש להם במקומות רבים, גם בנהרות גן עדן אמרו (ב"ר טז ב) כלשון הזה, וכוונתם לומר כי מעת צאת הנהרות נאמר כי הנהר הולך קדמת ארץ העתידה להיות לאשור:

והנכון בעיני בשדה העמלקי, כי היה בימים הקדמונים אדם נכבד מבני החורי יושב הארץ, ומשל על המקום ההוא, ושמו עמלק, ואליפז בכור עשו קרא שם בנו על שם האיש ההוא. ואולי ממשפחת תמנע אמו היה, ומשל גם במקום ההוא, והיה שם אלוף עליהם:

(רמב"ן שם)

הרמב"ן מציע פירוש מהפכני שלפיו אליפז נקרא על שמו של אדם חשוב אחר שהוא משל במקום, ועל שמו נקרא המקום. לפי זה יש שני עמלקים שונים, ישנו נכד עשו וישנו אדם אחר שהוא שלט באזור המדובר (דרום מזרח ים המלח). שדה העמלקי האמור כאן מתייחס לאותו אדם ולא לאליפז.

דברי הרמב"ן הגיוניים ביותר, נתמוך את דבריו במספר מקורות נוספים, ואולי צריך גם להרחיב את דבריו. ייתכן ועמלק הוא שמו של עם (וכל העמים ראשיתם בשמו של מייסדם) שישב באותו מקום ויש בפנינו עם ולאו דווקא אדם פרטי נעלם.

דבר זה פותח פתח בפנינו לבוא ולדון מיהו עמלק שנלחם עם ישראל, האם הוא עם נכדו של עשו, או שמדובר על עם אחר, המוזכר בפרשת לך-לך במלחמה זו.

ג. ברכת בלעם

אזכור נוסף של עמלק מצוי בברכת בלעם. בלעם נמצא בעבר הירדן המזרחי, הוא רואה את עמי האזור, ובברכה האחרונה הוא מתייחס לעמי האזור:

(טו) וַיִּשָּׂא מִשְׁלוֹ וַיֹּאמֶר נָאִם בְּלַעַם בְּנוֹ בְּעַר וְנָאִם הַגִּבֹּר שְׁתֵּם הָעַיִן: (טז) נָאִם שְׁמַע אֲמַרִי אֶ-ל וַיִּדַע דַּעַת עֲלִיּוֹן מַחְזָה שֵׁ-דֵי יַחְזָה נֶפֶל וְגִלְיָ עֵינָיִם: (יז) אָרְאֶנּוּ וְלֹא עֲתָה אֲשַׁרְנוּ וְלֹא קְרוֹב דָּרָה כּוֹכֵב מֵיעֶקֶב וְקָם שִׁבְט מִיִּשְׂרָאֵל וּמַחֲצֵ פְאֲתֵי מוֹאָב וְקִרְקַר כָּל בְּנֵי שֵׁת: (יח) וְהָיָה אֲדוֹם יִרְשָׁה וְהָיָה יִרְשָׁה שְׁעִיר אִיִּבּוֹ וְיִשְׂרָאֵל עֲשָׂה חֵיל: (יט) וַיִּרְדֵּ מֵיעֶקֶב וְהֶאֱבִיד שְׂרִיד מַעִיר:

(כ) וַיֵּרָא אֶת עֲמֶלֶק וַיִּשָּׂא מְשָלוֹ וַיֹּאמֶר רֵאשִׁית גּוֹיִם עֲמֶלֶק וְאַחֲרָיִתוֹ עֲדֵי אֲבֹד:
 (כא) וַיֵּרָא אֶת הַקִּינִי וַיִּשָּׂא מְשָלוֹ וַיֹּאמֶר אֵיתָן מֹשֶׁבֶד וְשִׁים בְּסַלַע קִנְדָּה: (כב) כִּי אִם יִהְיֶה לְבַעַר
 קָוֶן עַד מָה אֲשׁוּר תִּשְׁבְּדָה:

(במדבר כד, טו-כב)

יש כאן נבואה של בלעם. אנחנו רואים שבפסוק יח הוא מתייחס לאדום ושעיר שישראל יירש אותם. לאחר מכן הוא רואה את עמלק - וכאן כיחידה נפרדת מבני אדום, והוא אומר עליו "ראשית גויים עמלק" - מה הכוונה בביטוי ראשית גויים עמלק? המפרשים הראשונים הלכו בשני כיוונים שונים.

רש"י בעקבות המדרש אומר: "ראשית גויים עמלק - הוא קדם את כלם להלחם בישראל" - דהיינו שעמלק הוא הראשון שנלחם בישראל ואחריתו תהיה אובדן. יש כאן הבנה שהראשית הוא תיאור זמן, והוא ראשית הנלחמים. לפי פירוש זה העיקר חסר מן הספר, כי לא כתוב כאן שהוא נלחם כלל בישראל.

האבן עזרא הולך בדרכו של רש"י, אבל הוא גם מביא שיטה נוספת:

ורבים פירשו, ראשית גויים, כי הם יחשבו בראש הגויים. ולא היה כן.

(אבן עזרא במדבר כד, כ)

האבן עזרא מביא שייתכן להסביר את 'ראשית' מלשון ראש, אלא אומר שדבר זה מעולם לא התקיים. מי שפיתח את הפירוש הזה, ורצה להוכיחו הוא הרמב"ן בפירושו:

ויתכן כי "וירא" כפשוטו, שהיה בראש הפעור הנשקף על פני הישימון והביט כנגד ארץ עמלק היושב בהר ההוא. ואמר כי הוא עתה ראשית גויים, כי בראש העמים יחשב, כי גבורים היו ואנשי חיל למלחמה ולולי כן לא עלה בלבו לבא להלחם בישראל ולא הוצרך משה לבחור אנשים ולתפלה ולנשיאות כפיו לחולשתו, ובנה מזבח וקרא שמו ה' נסי (שמות יז טו) כי חשבה לנס גדול. ולכך אמר זה, כי הוא ראשית העמים ואחריתו יאבד יותר מכולם, כמו שאמר (שם פסוק יד) כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים. וכן ראשית שמנים (עמוס ו ו), המשובח שבהם שהוא נמנה ראשונה, וכן ראשית החרם (ש"א טו כא), לראש ולקצין (שופטים יא יא), בשמים ראש (שמות ל כג):

(רמב"ן שם)

הרמב"ן תופס את עמלק כחשובי הגויים, והחזק שבהם, ומסביר בדרך זו את החשש של משה ממלחמת עמלק, ולכן הוא נמנה ראשון בהם. משמעות הדברים היא שעמלק לפי תפיסת הרמב"ן נשאר עדיין החשוב והחזק שבגויים.

נציין שאמנם הרמב"ן הביא מספר פסוקים שבהם אולי ניתן להבין את ראשית בתור חשיבות, אבל בדרך כלל בתנ"ך המלה ראשית מופיעה לא כחשיבות אלא לציון כרונולוגי של תחילת דבר.

הרש"ר הירש כבר ער לאפשרות של כיוון אחר לדברים, שעשוי להיות הפרשנות הפשוטה יותר לדברים. אומר הרש"ר:

(כ) ראשית גוים: הראשון במעלה, שהרי מואב היה גדול ממנו בשנים. הוא היה גם הראשון בין העמים שנלחם בישראל בלא כל התגרות מצידם:

(רש"ר הירש שם)

הוא מציע להבין שראשית גוים הכוונה היא לעתיק שבעמים, אבל דוחה את האפשרות הזו כי מואב מבני לוט הוא קדום בשנים. אמנם אם נלך בדרכו של הרמב"ן, ונבין שהיה עמלק קדום, שבשמו נקרא שדה העמלקי, אז אפשר להסביר את הדברים כפשוטם. מכל העמים שרואה בלעם באזור עבר הירדן המזרחי, העם הקדום ביותר, העתיק ביותר, והוא העתיק מכל העמים שיושבים בעבר הירדן המזרחי הוא עמלק. מי יושב בעבר הירדן באותם ימים? המדיינים, הקינים, האדומים, המואבים, והעמונים - האדומים המואבים והעמונים הם עמים חדשים יחסית, שהרי הם מבני לוט ומבני עשו, המדיינים ייתכן והם צאצאי אברהם מבני קטורה, והקיני לא ידוע לנו מה מקורם אם כי הוא מופיע כבר בברכת ה' לאברהם שהוא יירש את ארצם. בכל מקרה מכל אלו ייתכן ועמלק הוא העם הקדום ביותר, שמוזכר במלחמת ארבעת המלכים עם חמשת המלכים.

לפי פרשנות זו, שיש בה הגיון פרשני רב, נמצא שהעם עמלק הוא עם קדום, שהיה בימי אברהם, ונתפס כאחד העמים הקדומים שקיימים בעבר הירדן המזרחי. ומכל המקורות שעוד נדון בהם רואים שהוא גם מצוי בדרום הארץ.

תפיסת קדמות עמלק ייתכן שגם תואמת את מה שנאמר בספר שמואל א:

וַיַּעַל דָּוִד וְאַנְשָׁיו וַיִּפְּשְׁטוּ אֶל הַגְּשׁוּרִי וְהַגְּזְרִי וְהָעַמְלָקִי כִּי הֵנָּה יִשְׁבּוֹת הָאָרֶץ אֲשֶׁר מְעוֹלָם בּוֹאֵךְ שׁוֹרָה וְעַד אָרֶץ מִצְרָיִם:

(שמואל א כז, ח)

כאן יש אמירה ברורה שעמלקי הם מיושבי הארץ אשר מעולם, דהיינו שמדובר על עם מאד קדום, אם כי מדובר על אזכור בתקופה מאוחרת.

ד. "וירם מאגג מלכו"

אם עוסקים אנחנו בברכת בלעם, יש עוד נקודה עמלקית בברכת בלעם שיש לתת עליה את הדעת, והיא בברכה האחת לפני האחרונה. שם בלעם שם אל המדבר פניו ולא הולך כפעם בפעם לקראת נחשים, והוא מברך את ישראל, ובתוך ברכתו:

(ה) מַה טֹבוֹ אֱהִיָּה יַעֲקֹב מִשְׁכַּנְתִּיהּ יִשְׂרָאֵל: (ו) כְּנַחֲלִים נָטְיוּ כְּגִנַּת עֲלֵי נֶהַר כְּאֱהִלִים נָטַע ה' כְּאֲרָזִים עֲלֵי מַיִם: (ז) יָזַל מַיִם מִדְּלִיּוֹ וַיִּזְרְעוּ בְּמַיִם רַבִּים וַיִּרְם מֵאֲגַג מְלִכּוֹ וְתַנְשֵׂא מְלִכְתּוֹ:

(במדבר כד, ה-ז)

מיהו אגג? אגג מוכר לנו כמלך עמלק בימי שאול, דהיינו בתקופה הרבה יותר מאוחרת. מה משמעות הזכרת אגג כאן?

יש מהמפרשים שהבינו שמדובר על שם העתיד, ומדובר כאן על שאול שעתיד לגבור על אגג מלך עמלק. הרשב"ם העיר בכיוון מעט שונה.

(ז) וירום מאגג מלכו - שאול. כל מלכי עמלק נקראין אגג כמו כל מלכי מצרים קרוים פרעה, מלכי פלשתים אבימלך, ושל ירושלים מלכי צדק, אדוני צדק:

(רשב"ם במדבר כד, ז)

משמע מדבריו שאין הכוונה דווקא שבלעם מתנבא על מה שעתיד להיות עם מלך שיקראו לו אגג ומלך ישראל, אלא הכוונה היא שהמלך של ישראל יהיה כל כך חשוב וגדול שהוא יותר גדול אפילו מהמלך אגג, שהוא מלכם של עמלק.

ייתכן כאמור שאין בדברים הללו נבואה על היחס בין שאול ובין אגג, אלא כוונה שונה לחלוטין. לאיזה אגג מתייחס בלעם? לשם כך אנחנו צריכים לדון באחת הסוגיות המרתקות שקיימות ביחס למצרים, ונקשרה לעמלק.

אחת התקופות העמומות ביותר במצרים היא תקופת שלטון החיקסוס. מי היו החיקסוס? זוהי תעלומה גדולה. ברור שמדובר על שבטים נודדים פולשים ששלטו במצרים במשך תקופה של מספר מאות שנים וישבו באזור הדלתא של מצרים. הייתה האשמה של היסטוריונים יוונים קדומים שמדובר על עם ישראל, ויוסף בן מתתיהו בספרו "נגד אפיון" מתמודד עם הטענות הללו של ההיסטוריון היווני מנתון. בכל מקרה ברור שמדובר על עם שפלש למצרים ושלט בה, וסולק על ידי אחד מהקצינים המצרים "יעחמס" שאחרי זה הופך להיות למלך מצרים.

השאלה הגדולה והמשמעותית היא מתי שלטו החיקסוס במצרים. לפי התפיסה המקובלת מדובר על תקופה של סדר גודל 1700 לפני הספירה. השאלה הגדולה היא מתי הייתה יציאת מצרים. לפי מה שכתוב בספר מלכים, אז יציאת מצרים הייתה 480 לפני חנוכת המקדש, ולפי מה שאומר יפתח, זה 300 שנה לפניו. בניית בית המקדש הראשון היה סביב שנת 970 לפני הספירה, ואם כן יציאת מצרים הייתה סביב שנת 1450 לפני הספירה. אם נניח שמדובר על תקופה זו, אז יוצא לנו שפרעה שהיה בזמן יוסף הוא היה אכן מבני החיקסוס, וזה יסביר לנו את עניין קומו של מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף שמתחיל לפחד מעם ישראל.

אבל מה כל זה קשור לעמלק?

לפי מנתון המלך ממלכי החיקסוס שמלך את פרק הזמן הארוך ביותר היה אפפיס או אפפ, נציין שהוא גם שמו של אל הרע במיתולוגיה המצרית, וייתכן שזה בגלל אותו מלך. ישנן גם מסורות ערביות מאוחרות יותר שלפיהן מלכים מעמלק שלטו במצרים. הדבר מתחבר לעוד הרבה מאד פרטים ועובדות על דרך התנהלות החיקסוס שמזכיר לנו את עמלק, שתקצר היריעה כאן מלפרטן.

אבל לפי הדברים הללו, ניתן להבין שאגג הוא הכינוי למלכי עמלק, והם נקראים כך על שמו של המלך העמלקי החשוב אגג, הוא אפפ ששלט בפועל בכל המרחב של מצרים ארץ ישראל ועבר הירדן המזרחי, והיה סמל ואת לעם העמלקי הקדום. ומעתה מובנת הברכה "וירם מאגג מלכו".

נציין שישנה גם תפיסה של עמנואל וליקובסקי שזה בכלל סיפור ארוך בפני עצמו, ולפיה יוצא שהעמלקים שלטו במצרים לאחר צאת ישראל משם, ולפי שיטתו יוצא שהמלך אפפ הראשון הוא המלך ששולט באותה תקופה במצרים, ואילו השני הוא שחי בימי שאול. הדברים שלו מעניינים ומרתקים אם כי יש בהם מספר כשלים מהותיים, והם פותרים מספר בעיות אבל יוצרים בעיות בפני עצמן. מובן שלפי דבריו, כפי שגם הוא מדגיש בספרו "תקופות בתהו" יוצאת מובנת ביותר ברכת בלעם. אבל כאמור גם אם נלך לפי התיארוכים המקובלים ובהתאם למה שכתוב בתנ"ך יש משמעות מובנת לברכה זו.

היוצא מזה, כאמור, שאם נזהה אכן את אגג כמשפחת המלוכה העמלקית, ואכן הם קשורים לשלטון החיקסוס, מדובר על עם מאד קדום, שקדם כרונולוגית לעשו ובוודאי לצאצאיו, שהיה בעל כוח ומשמעות גדולה בתולדות האזור, אם כי בתקופה שבה מתייחס אליהם בלעם, כמו גם בזמן מלחמתם עם ישראל הם לא נמצאים בשיא כוחם ועוצמתם.

ה. היכן ישב עמלק?

נקודה חשובה נוספת שצריך לתת עליה את הדעת היא שאלת מקום מושבם של בני עמלק, דבר שיסביר לנו הן את דרכי התנהלותו והן את השאלה שקשורה למלחמת ישראל בעמלק - מהיכן בא עמלק? יש לבחון את האזכורים של עמלק. כבר הזכרנו בשיעור הקודם שיש מקום לומר לפי האמור בתנ"ך שעמלק היושב בהר שעיר אינו עמלק שנלחם עם ישראל. היכן ישב העמלקי? ניתן לראות שלושה אזורים גיאוגרפיים בהם מצוי עמלק:

עבר הירדן המזרחי - בפרשת לך לך במלחמת ארבעת המלכים וחמשת המלכים מוזכר שדה העמלקי.

(ה) וּבְאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה בָּא כְדָרְלֶעֱמֶר וְהַמְלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיְכּוּ אֶת רְפָאִים בְּעֶשְׂתֵּרֶת קָרְנָיִם וְאֶת הַזְּזִיזִים בְּהֵם וְאֶת הָאֵימִים בְּשׁוּה קְרִיתִים: (ו) וְאֶת הַחֲרִי בְּהַרְרָם שְׁעִיר עַד אֵיל פָּאָרֹן אֲשֶׁר עַל הַמִּדְבָּר: (ז) וַיֵּשְׁבוּ וַיְבִאוּ אֶל עֵין מִשְׁפֵּט הוּא קִדְשׁ וַיְכּוּ אֶת כָּל שְׂדֵה הָעִמְלָקִי וְגַם אֶת הָאֶמְרֵי הַיֵּשֵׁב בְּחֻצָּן תָּמָר:

(בראשית יד, ה-ז)

ניתוח של המסלול שלהם מלמד אותנו ששדה העמלקי הוא האזורים המישוריים הנמצאים בדרום מזרח ים המלח. הם נעים בהר שעיר דרומה עד איל פארן, ומשם הם שבים צפונה אל עין משפט היא קדש, וגם את האמורי היושב בחצון תמר, אלו אזורים שנמצאים בסביבות ים המלח.

גם בברכת בלעם שהזכרנו מקודם ברור שעמלק יושב בעבר הירדן המזרחי, ובלעם רואה אותו שם ומתייחס אליו. גם בספר שופטים ניתן לראות שהעמלקים יושבים בעבר הירדן המזרחי.

במלחמה עם עגלון מלך מואב מסופר ש"וַיִּנָּסֶף אֵלָיו אֶת בְּנֵי עֲמֹן וְעַמְלֵק וַיִּלְחֶם יְהוָה אֶת יִשְׂרָאֵל וַיִּירָשׁוּ אֶת עִיר הַתְּמָרִים" (שופטים ג, יג) - מדובר על מלחמה של בני עבר הירדן המזרחי. כך הוא גם במלחמת גדעון (שופטים ו, לג) - "וְכָל מִדְּוָן וְעַמְלֵק וּבְנֵי קָדָם נֶאֱסָפוּ יַחְדָּו וַיַּעֲבְרוּ וַיַּחֲנוּ בְּעַמְקֵי יִזְרְעֵאל" - ברור כאן שעמלק נמצא ביחד עם מדין ועמי המזרח (בני קדם), ושם הוא מקום מושבו.

בדרום הנגב - את הימצאותו של עמלק בדרום הנגב ניתן לראות הן בתורה והן בספר שמואל. בחטא המרגלים מספרים המרגלים לעם:

עַמְלֵק יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב וְהַחֲתִי וְהַיְבוּסִי וְהָאֱמֹרִי יוֹשֵׁב בְּהָר וְהַכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב עַל הַיָּם וְעַל יַד הַיַּרְדֵּן:

(במדבר יג, כט)

וכן לאחר חטא המרגלים כשהם עולים בהר:

וַיֵּרֶד הָעַמְלֵקִי וְהַכְּנַעֲנִי הַיֹּשֵׁב בְּהָר הַהוּא וַיִּכּוּם וַיִּכְתּוּם עַד הַחֲרָמָה:

(שם יד, מד)

מלחמתו של שאול עם עמלק, נערכת בעיר עמלק:

(ה) וַיֵּבֵא שְׂאוּל עַד עִיר עַמְלֵק וַיַּרְבּ בְּנַחַל: [...] (ז) וַיַּרְא שְׂאוּל אֶת עַמְלֵק מִחֻיִּלָּה בּוֹאֵה שׂוֹר אֲשֶׁר עַל פְּנֵי מִצְרָיִם:

(שמואל א טו, ה-ז)

גם בהמשך הספר נאמר על דוד:

(ח) וַיַּעַל דָּוִד וַאֲנָשָׁיו וַיִּפְּשְׁטוּ אֶל הַגְּשׁוּרִי וְהַגְּרָזִי וְהַגְּזָרִי וְהָעַמְלֵקִי כִּי הִנֵּה יֹשְׁבוֹת הָאֶרֶץ אֲשֶׁר מֵעוֹלָם בּוֹאֵה שׂוֹרָה וְעַד אֶרֶץ מִצְרָיִם:

(שמואל א כז, ח)

ושם בפרק ל העמלקים פושטים על צקלג ועל נגב ודוד רודף אחריהם במדבריות הדרומיים.

מכל אלו עולה שהעמלקים יושבים גם במדבריות דרום הארץ.

הר אפרים - בשני מקומות בספר שופטים ניתן לראות שבהר אפרים ישב קודם עמלק. בשירת דבורה אומרת שירה לבני אפרים (שופטים ה, יד): "מְנִי אֶפְרַיִם שְׂרָשָׁם בְּעַמְלֵק". וכן בהמשך מסופר על אחד השופטים הקטנים, עבדון הפרעתוני (יב, טו): "וַיִּמַּת עַבְדּוֹן בֶּן הַלֵּל הַפְּרַעְתוֹנִי וַיִּקְבֵּר בְּפְרַעְתוֹן בְּאֶרֶץ אֶפְרַיִם בְּהַר הָעַמְלֵקִי".

מעניין כאן הקישור בין פרעתון שמזכיר לנו את השם פרעה, ובין העמלקים ובארץ ישראל. ייתכן ויש כאן עדות על מקום שמיוחס לפרעה כלשהו, שהוא חלק מעמלק, ועל כן נקרא המקום הר העמלקי? דבר זה יכול להתאים לתפיסה שהעלינו קודם לכן על הפרעונים העמלקים ושליטתם במרחב.

בכל מקרה ברור שהר אפרים נקרא הר העמלקי, ודבורה אומרת לאפרים ששורשם הוא בעמלק, ממקום מושבו של עמלק.

אנחנו רואים שעמלק יושב במקומות רבים, ובפרט בעבר הירדן המזרחי ובדרום הארץ. נציין שיש שני עמים נוספים שמזכרים פעמים רבות עם עמלק ובהקשר אליו ובהם אנחנו רואים תופעה זרה, שהם יושבים הן בעבר הירדן המזרחי והן בדרום הארץ. העמים הם מדין והקיני. את מדין אנחנו מכירים בחטא בעל פעור כיושבי עבר הירדן המזרחי, מצד שני יתרו כהן מדין נמצא ככל הנראה באזור סיני או הדרום, קשה להניח שמשה רבינו רועה את צאן יתרו ומגיע להר הא-להים חורבה מאזור עבר הירדן המזרחי.

ו. סיכום

ככל הנראה היה עם קדום בשם עמלק, המוזכר עוד בימי אברהם, ונתפס כראשית הגויים בעבר הירדן המזרחי בדבריו של בלעם בשנת הארבעים למסע המדבר. ייתכן שיש לקשר את העם הזה לשלטון החקסוס במצרים, שהיה עם פולש ששלט במשך מאות שנים במצרים. דבר זה יסביר היטב את התפרסותם במרחב, וכן את היחס של בלעם אליהם ואל מלכם אגג, ששמו קרוב לשם המלך המצרי אפפ. עם זה יושב בעבר הירדן המזרחי ובדרום הארץ, מה שיכול אולי להעיד על דרך התנהלות של נוודים או לפחות יושבי ספר.

הבנה זו משפיעה באופן מובהק על הבנת מעשה עמלק וחומרתו, וכן שופך אור אחר על המלחמה לה' בעמלק, בה נדון אי"ה בפרק הבא.